

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

Факультет дошкільної, початкової освіти та мистецтв імені Валентини
Волошиної

Кафедра музикознавства, інструментальної підготовки та
хореографії

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**Формування культурно-інформаційних потреб підлітків в
процесі дозвілєвої діяльності**

Студентки 2 курсу групи 2 ММЗ
Галузі знань 02 Культура і мистецтво
спеціальності 025 Музичне мистецтво
Рогатюк Оксани Віталіївни
Науковий керівник:
д.п.н., професор, Брилін Б. А.

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Члени комісії _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Вінниця – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНО –	
ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТРЕБ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ДОЗВІЛЛЯ	
1.1. Теоретичні основи формування культурно – інформаційних потреб особистості.	7
1.2. Соціально – психологічні особливості дозвілєвої діяльності у формуванні культурно – інформаційних потреб підлітків	13
1.3. Аналіз вікових особливостей підлітків	18
РОЗДІЛ II. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНО –	
ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТРЕБ ПІДЛІТКІВ В ПРОЦЕСІ ДОЗВІЛЄВОЇ	
ДІЯЛЬНОСТІ	
2.1. Методична та практичне обґрунтування складових процесу формування культурно-інформаційних потреб підлітків	26
2.2. Дозвілєва діяльність як ефективний шлях формування культурно інформаційних потреб підлітків.....	32
2.3. Аналіз результатів експериментальної роботи з формування культурно інформаційних потреб підлітків умовах дозвілля	39
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	52

ВСТУП

В сучасних умовах глобалізації, інформатизації інтеграційних процесів у світовому співавторстві відбувається зміна орієнтирів у визначенні громадських інтересів, потреб для забезпечення інтелектуального і духовного розвитку молоді. Визнання стратегічного значення збереження та розвитку національної культури в Україні актуалізує проблему формування культурно – інформаційних потреб молодого покоління, що відіграють значну роль у розвитку особистості.

Згідно з Державною національною програмою «Освіта» (Україна ХХІ ст.) одним із стратегічних завдань реформування освіти в Україні є забезпечення потреб особистості у творчій самореалізації, здобуття дітьми додаткових знань, умінь та навичок за інтересами, їх інтелектуальний і духовний розвиток.

У програмі вказується на необхідність доступу громадян до культурних цінностей, участі у культурному житті, суспільну і культурну самореалізацію особистості. При чому серед пріоритетних напрямків діяльності державної влади та органів місцевого самоврядування визначаються такі, як: реалізація комплексу освітніх, культурно – мистецьких програм і проектів для дітей та молоді; створення моделі культурного розвитку, здатної забезпечити самовідтворення та послідовний розвиток культури в Україні; формування цілісного інформаційно культурного простору України.

Враховуючи особливості співробітництва України з Європейським Союзом, слід вказати й на «Першу програму Європейського Союзу щодо підтримки культури (2000 – 2004)». Головною метою діяльності союзу в культурній сфері вона визначала: підтримку творчості, особливу допомогу юним талантам; покращення доступу до участі в культурному житті для широкого загалу, безпосереднє визнання культури як економічного фактору соціальної інтеграції та громадянства, підтвердження своєї ідентичності що до «третьої сторони», тощо.

Визначення тезаурусу ознак сучасної культури людини потребує урахування і структури загальної культури людства. У дослідження А. Арнольдова, В. Давидовича, М. Когана, Е. Маркоряна, В. Межуєва, В. Толстих та інших вона (культура) є досить багатомірним об'єктом, у якому головними складовими є матеріальна, духовна та художня культури. Для визначення ознак культури окремої особистості сучасного суспільства доречно усвідомити особливості останніх двох компонентів – духовної та художньої культури.

Найціннішою складовою культурного розвитку особистості є духовне спілкування. Форми спілкування визначаються особливостями предмета комунікації. Таким предметом, безпосереднім партнером може бути інша людина чи група людей. І саме у процесі спілкування індивідів у їх свідомості актуалізується суб'єктивна реальність, що є результатом вибіркової інтеграції дії на мозок людини зовнішнього та внутрішнього середовища.

Духовне та культурне спілкування має місце не лише на міжособистісній рівні. Є ще одна форма. Об'єктивовані у мові, літературі, творах мистецтва результати духовної діяльності постійно розпредмечуються, стають здобутком свідомості людей. Так здійснюється опосередковане спілкування між різними спілкуваннями, епохами, культурами. І це вже проходить у межах функціонування художньої культури суспільства. Але повноцінне розуміння культури й вимоги її до індивіда неможливі без усвідомлення творця культури, її суб'єкту. Людина і культура є об'єкти, що еволюційно розвиваються, збагачують і створюють одне одного. Такий розвиток обумовлюється дослідженням інформаційних джерел, які виступають предметами взаємозв'язків між суб'єктами спілкування. Треба зауважити, що без обміну інформаційними джерелами не лише окремі індивіди, але й спільноти, окремі групи людей, організації, партії не спроможні реалізувати життєво – творчий та духовий потенціал.

Спробуємо визначити сутність інформаційної потреби особистості. Взаємозв'язок інформаційної потреби з діяльністю розглядали О.Братко, А. Кочергін, А.Маргуліс, Є.Стеанов та інші. Дослідженню процесів виникнення і задоволення інформаційних потреб присвячені роботи С.Короткова, Е.Шапіто.

В основі теорії інформаційних потреб – загальна теорія потреб, взаємовідношення між потребою і діяльністю, виникнення потреб з діяльності, тобто, діяльність створює потреби, які стимулюють нову діяльність.

Успішні дії стосовно розвитку потреб, формування нових потреб, пов'язані із корегуванням або створенням нової моделі діяльності, що можливо лише за умов наявності у суб'єкта нової інформації. І тоді виникає активність, направлена на аналіз існуючої інформації.

«Інформаційна потреба – потреба людини(групи людей) в інформації; необхідність отримання інформації, що відповідає характеру дії чи роботи, що виконується споживачем інформації» [7,с.89]. Специфічною рисою інформаційних потреб є їх універсальність, оскільки в них знаходять відбиття деякі сторони інших потреб.

Розглядаючи природу культурно – інформаційних потреб, слід виходити з розуміння їх як особливої діяльності особистості по створенню та сприйняттю культурних цінностей. Культурно – інформаційні потреби – це прагнення до сприйняття інформації зі сфери культури і мистецтва, до емоційно – позитивного стану. Необхідно підкреслити зв'язок потреби та інтересу, який дозволяє стверджувати, що на основі елементарних пізнавальних потреб формується інтерес, а після цього, на основі цього інтересу, формується потреба більш високої якості.

Культурно – інформаційна потреба виступає як найскладніша інформаційна потреба, що синтезує в собі потребу в праці, пізнанні, моральному вдосконаленні, естетичному переживанні як одна з найважливіших якостей особистості. Рівень сформованості потреби

визначається предметом, на який вона направлена, і активністю, з якою особистість прагне до її задоволення.

Об’єкт дослідження – педагогічний процес формування культурно – інформаційних потреб підлітків.

Предмет дослідження – дозвіллева діяльність підлітків.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методику формування культурно – інформаційних потреб підлітків в умовах дозвілля.

Мета дослідження зумовила постановку та вирішення таких **завдань**:

- проаналізувати наукові праці з досліджуваної проблеми, узагальнити теоретичні засади процесу формування культурно – інформаційних поу
- ключові поняття дослідження («дозвіллева діяльність підлітків», «культурно – інформаційні потреби»);

Обґрунтувати **педагогічні умови** процесу формування культурно – інформаційних потреб підлітків;

Методи дослідження. Відповідно до визначених завдань в дипломній роботі було застосовано такі методи: теоретичні (аналіз філософської, культурологічної, психологічної, педагогічної літератури з досліджуваної проблеми); узагальнення теоретичних та експериментальних даних, зіставлення, систематизація, класифікація, порівняння; емпіричні: аналіз документів, педагогічне спостереження.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновку, списку використаних джерел і літератури. Загальний обсяг роботи складає 55 сторінок.

Апробація дослідження. Матеріали та результати дослідження були представлені та обговорені на Всеукраїнській науково-практичній конференції у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського (листопад, 2019 р.) опубліковані у збірнику студентських наукових статей кафедри педагогіки та професійної освіти.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНО – ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТРЕБ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ДОЗВІЛЛЯ.

1.1. Теоретичні основи формування культурно – інформаційних потреб особистості.

Подолання глобальної кризи сучасної цивілізації та перехід до нової парадигми її розвитку безпосередньо пов'язані з усвідомленням домінуючої ролі інформації як нового ресурсу розвитку людства. На зміну індустріальному суспільству з промисловим виробництвом приходить інформаційне суспільство, де «виробництво» все більш стає виробництвом інформації й перш за все процесом створення і передачі інформації».

К.Колін зауважував переосмислення ролі інформації у розвитку природи і суспільства, а також освоєння інформації як стратегічного ресурсу і фактору руху подальшого розвитку цивілізації, який є сьогодні виключно важливими і актуальними проблемами, які набувають не тільки загальнонаукового, але й цивілізаційного значення [48, с.5].

В Україні державна політика інформатизації, що визначає одним із стратегічних завдань інтеграцію України у світовий інформаційний простір, передбачає відповідну активізацію тих напрямів педагогічної діяльності, що спрямовані на формування та розвиток інформаційних потреб особистості, позитивної мотивації самонавчання, інтелектуально – пізнавальної активності.

Отже, нагальні потреби української держави у всебічному поглибленому вивченні проблеми формування готовності підростаючого покоління до інформаційної діяльності обумовили тему дослідження.

Деякі з положень концепцій інформаційного (постіндустріального) суспільства, що розглядають певні зміни в акцентах розвитку особистості, спрямували напрями теоретичного обґрунтування. Так, відомий американський соціолог Д.Белл наголошував на актуалізації теоретичного знання, яке стає основним джерелом інновацій і технологій. Американський футуролог А.Тоффлер прийшов до висновку, що управління в

інформаційному суспільстві вимагає де стандартизованих рішень і потребує від людини здатності до свободи дій, оцінки, судження. Дж.Несбітт підкреслював необхідність поєднання розвитку Дж.Несбітт підкреслював необхідність поєднання розвитку «високих технологій» із вдосконаленням людської особи, її можливостями, духовними запитами, як одну з головних рис інформаційного суспільства. Серед таких ознак – перевага довгострокових інтересів над повсякденними: розповсюдження принципу «самодопомоги», демократії дійсної, на підвалинах безпосередньої участі; надання переваги розвитку неформальних контактів і комунікацій; зростання можливості вибору в усіх галузях від політики до стилю життя. Відходить у минуле звичаї до вибору, заснованому на обмеженому (дуальному) принципі «або – або» на користь плюралізму, множинності вибору.

Вважаємо за необхідне навести основні ознаки інформаційного суспільства, які виділив Л.Вінарік, що є ґрунтовними для даного дослідження. Для інформаційного суспільства, – підкреслює він, основними ознаками є:

- інформаційна економіка;
- високий рівень інформаційної потреби всіх членів суспільства та фактичне її задоволення основної маси населення;
- висока інформаційна культура;

Вільний доступ кожного члена суспільства до інформації, обмежений тільки інформаційною безпекою особистості, суспільних груп та всього суспільства [14, с.7].

Вищезазначені теоретичні дослідження основних ознак інформаційного суспільства та критичний аналіз сучасних теоретичних доробок дозволяють вивести ряд суперечностей, важливих для нашого дослідження.

По – перше, розвиток інформаційного суспільства викликає постійне виникнення і вдосконалення новітніх технологій. Разом з тим, певні обмеження ідентифікувати, сприймати та засвоювати інформацію накладає рівень готовності до інформаційної діяльності та ступінь розвитку

інформаційних потреб особистості. Тільки особистість з високим рівнем інформаційної культури здатна опанувати сучасні методи інформаційної діяльності.

Розповсюдження інформації за допомогою комп'ютерних мереж безпосередньо залежить від інформування потрібнісно – мотиваційної сфери користувача, від рівня готовності сприймати, обробляти та засвоювати цю інформацію.

Отже, одним із шляхів подолання вищезазначеної суперечності може бути активне формування інформаційних потреб особистості та готовності до інформаційної діяльності.

Термін «інформаційна потреба» запроваджено у 60 – ті роки. У 90 – ті спостерігається різке підвищення інтересу до визначення суті інформаційних потреб (А.Висоцький, С.Злочевський, І.Кирпичова, А.Соколов, Д.Шухурін).

Специфічні інформаційні потреби підлітків пов'язуються передусім із навчанням і дослідницькою діяльністю. У зв'язку з цим важливого значення набуває проблема підвищення самоосвітнього рівня учнів, а також потреба в отриманні інформації під час дозвілля.

У термінологічному словнику інформаційні потреби визначаються як потреби в інформації, яка необхідна для вирішення будь – якої наукової чи практичної мети [4]. У визначеннях інформаційних потреб різними авторами підкреслюється їх сутнісна якість – мето одержання інформації (на рівні індивіда, групи чи суспільства) для розв'язання наукового, творчого чи практичного завдання (О. Матвійчук, З. Мультенко, А. Остапов, А. Соколов, О. Хімчук, Д. Шехурін).

Пізнавальний характер інформаційних потреб суспільства відображаються, підкреслює С.Злочевський, через індивідуальні потреби спеціалістів [40].

У науковій літературі сформувалось два основні підходи до вивчення теоретико-методологічної основи інформаційних потреб. Прихильники наукознавчого підходу, як Н.Джинчарадзе, стверджують що розвиток

особистості, в тому числі і естетичний, базується на природних задатках, індивідуальних особливостях і відбувається під впливом дозвілля, середовища, мистецтва, виховання, самовиховання. У межах такого підходу інформаційна потреба визначається як свідома потреба в одержанні певної інформації, що реалізується у вивченні певних часописів, читанні книг, статей чи звертанні з певними запитам до бази даних і розповсюдження як певний стан свідомості суб'єкта.

Реалізація планів інтеграції України в Європейську спільноту вимагає виховання нового покоління в дусі європейського громадянства: формувати успішну особистість з гуманістичними, миротворчими світоглядними позиціями, орієнтовану на отримання якісної і престижної освіти, здатну максимізувати ефективність самонавчання та саморозвитку.

Сучасні підлітки України стають учасниками багатосторонніх зв'язків багатоступеневої системи комунікації, а завдяки розвитку комп'ютерних мереж отримали можливість вільного доступу до джерел інформації. Зараз відбуваються позитивні процеси інтенсивного інформаційного обміну, можливість сприймати світ у розмаїтті всіх його естетичних форм, усвідомлення причетності до загальнолюдської спільноти. Ці та багато інших переваг розвитку всесвітніх комунікаційних мереж створюють передумови входження в цивілізоване співтовариство.

Разом з тим, в європейській культурі сформулювалась тенденція до переосмислення світоглядних засад глобалізму. Боротьба з нівелюванням національних ознак, символів набирає сили в Європі. Так, наприклад, науковець К. Колін вважає що інформатизація може бути використана як інформаційна зброя, стати основою для ведення інформаційних війн. Він наголошує, що першим об'єктом впливу інформаційної зброї буде власне людина, її інтелект і масова свідомість соціуму. «Наслідки подібного впливу важко передбачити, але одним із завдань операцій інформаційних війн буде руйнування свідомості та менталітету народів (націй) і перетворення їх на

населення, яке не знає і не бажає відбивати інформаційно-психологічні удари» [40, с.7-8].

Таким чином, суперечність між широким доступом і можливістю засвоєння надбань світової культури та тенденцією нівелювання національних культур, що можна спостерігати, може призвести до різкого зниження інтересу підлітків до української національної культури і загрози втрати національної ідентичності.

На нашу думку, подолання даної суперечності можливо через формування вміння споживання інформації, вміння дистанціюватися від диктату тоталітарних ідеологій, екстремістського світорозуміння, критично сприймати соціально – деструктивну «масову культуру». Необхідно формування не стільки інформаційних, скільки культурно – інформаційних потреб. Саме тому виховання культурно інформаційних потреб у підлітків може стати дійсним механізмом регулювання процесів споживання інформації у підлітковому віці.

Вирішення проблем формування інформаційного суспільства надає змогу Україні, на правах повноцінного партнера, зі збереженням національної ідентичності і культурних традицій брати участь в інтеграційних процесах на транс'європейському та глобальному рівнях.

Вплив глобалізації, на думку І.Г.Животовської, виходить далеко за межі економіки і фінансів. «З розвитком інформаційно-комунікативних мереж і формуванням єдиного і інформаційного та інтелектуального простору і глобалізація - перетворилася у потужний фактор, що справляє вплив на всі сторони життя європейських країн, трансформуючи соціальну та індивідуальну поведінку і свідомість» [77, с.24-25].

Дійсно лавиноподібне оновлення знань, прискорення темпу виникнення нових фахових напрямків та швидкості змін в інформаційному забезпеченні професійної сфери слугує каталізатором до трансформування системи освіти європейських країн, викликає зріст попиту на спеціалістів з вищою освітою.

У контексті вищевказаного, можна говорити про існування ще одної суперечності, важливої для дослідження, – між вимогами до інформаційно-комунікаційної компетенції фахівця та готовності адаптування особистості до системи безперервної освіти.

Подолання даної суперечності нами бачиться у поетапному досягненні креативного рівня культурно – інформаційного розвитку підлітка, який характеризується зверненням до інформації, що відбувається за внутрішньою потребою підлітка від формування культурно – інформаційних потреб школяра до готовності здійснювати культурно – інформаційну діяльність, компонентом якої є здатність до самонавчання, до самоосвіти, соціалізації.

Потреба у самонавчанні, самовдосконаленні, сформована у підлітковому віці забезпечить подальшу високу конкурентно – спроможність на ринку праці.

Н. Джинчарадзе засвідчує : «Останнім часом переконливо доведено, що дефіцит емоційного спілкування (як можливо і його надлишок) має вирішальний вплив на саморозвиток інформаційної культури» [24, с. 214].

Таким чином, стимулювання процесу формування потреб підлітків в емоційному контакті, розширенні власного досвіду спілкування з іншою особистістю, набуття вміння емоційно виражати свої думки й почуття, відчувати і підтримувати зворотній зв'язок, в основі якого лежить толерантність – розуміння права кожної людини на власні погляди і переконання та адекватне відношення до них, можна визначити як основні необхідні складові формування соціально – комунікативної компетентності, компонента готовності підлітка до культурно – інформаційної діяльності.

Важливу роль в активізації культурно – інформаційного потенціалу підлітків у сучасних умовах можуть зіграти різні форми і види позашкільних культурно – дозвіллевих установ та закладів. Першочергове значення в організації роботи таких закладів відведено систематичному впливу виховання, мета якого – формування культури людських потреб і почуттів, творчого ставлення індивіда до власної життєдіяльності у світі олюдненої

природи – культури. У такому разі організація навчально–виховного процесу, що є необхідною умовою функціонування різних позашкільних форм естетичного виховання підлітків, виходить із завдань формування культурної, інтелектуальної, творчої особистості, здатної до самоаналізу, саморозвитку, до сприйняття і передачі соціальної інформації. Відповідно до цілей дослідження організація такого навчально–виховного процесу передбачає підготовку до самоосвіти, до розумного сприйняття впливу засобів масової комунікації, в результаті чого засвоюється система культурологічних та естетичних знань, відбувається формування аналітичних і творчих вмінь, що є запорукою загального й естетичного розвитку особистості.

Проблему становлення сучасного інформаційного простору, зауважує Н.Джинчарадзе, «за умов гуманізації суспільства слід розглядати проблему формування й розвитку вільної людської особистості, розширення її інтелектуально – творчих горизонтів, соціальних та професійних можливостей; формування її духовних цінностей, орієнтирів. Інтелект людини, рівень її духовної та інформаційної культури сьогодні відіграє головну роль у соціалізації особистості. Головним чинником їх формування стає саме культурно – інформаційний простір з його когнітивними механізмами і структурами, найновішими технологічними досягненнями, сучасними засобами масової інформації» [23, с.56].

1.2. Соціально – психологічні особливості дозвілєвої діяльності у формуванні культурно – інформаційних потреб підлітків

В умовах сьогодення значно зростає значення взаємодії мистецтва і культури, особливо художньої культури. Особливого значення набуває ця проблема у сфері виховання, у тому разі – у сфері організованого культурного дозвілля школярів. Увага вчених привертається до змін що відбуваються у духовному світі дитини під впливом спілкування з мистецтвом і художньою культурою. У роботах О. Бездверної, О. Гавеллі,

О.Миронюк, Д. Фадея визначено суттєві якісні зміни, що спостерігаються у підлітків і старшокласників, в їх особистісній спрямованості, духовних та гуманістичних орієнтаціях під впливом залучення до художньої творчості у вільний час.

Б. Брилін розглядає дозвілля як самодіяльну активність у вільний час, підкреслюючи, що древньослов'янське слово «дозвілля» походить від дієслова «досягати», тобто досягти чогось, на що потрібні зусилля [7, с.105]. Погоджуючись з позицією Б. Бриліна стосовно поняття «дозвілля» відзначимо, що автор визначає дозвіллеву активність в залежності від ціннісних орієнтацій, якими курується людина, а саме : якщо людина орієнтована на створення, передавання та засвоєння культурних цінностей, то вона здійснює або індивідуально-культурну діяльність, що складається з самодіяльної творчості, самоосвітнього читання, роздуму, або соціально – культурну, частіше всього ігрову діяльність в тому числі – спілкування, туризм, спорт та ін. Якщо ж когось притягують асоціальні та деструктивні заняття, то таке проведення часу не можна вважати культурним. Таким чином, дозвіллева активність розділяється на культурну та акультурну активність.

У нашому дослідженні будуть використовуватись ці поняття для визначення різновидів занять підлітків у вільний час та в залежності від цільового напрямку їх дозвілдової активності.

Дозвіллева поведінка, що включає пасивний відпочинок та пасивні розваги, пов'язана з відновленням фізичних сил та душевної рівноваги; цей вільний час заповнюється спілкуванням з людьми, читання книг, перегляданням відеозаписів або телевізійних програм, грою в комп'ютерні ігри та інше.

Дозвіллева діяльність включає:

- активний відпочинок (народні гуляння, ігри, танці, спортивні змагання, туризм, тощо);

- самовдосконалення (систематичне та цілеспрямоване засвоєння духовних цінностей, як класичних, так і сучасних; фізичне вдосконалення, що потребує дотримання здорового способу життя, постійного тренування; традиційними засобами самоосвіти є читання та подорожування);
- самореалізацію як репродуктивно та і творчу, яка потребує проєктивної духовної діяльності з одного боку, і любительської духовної творчості з іншого;
- ціннісні орієнтації, які мають вирішальне значення для самовизначення особистості, її соціалізації, самовизначення, критичного мислення, тощо;
- спілкування як комунікативна потреба; комунікативна діяльність, що задовольняє цю потребу, здійснюється у формах: спілкування (суб'єктні відносини рівних партнерів), управління (суб'єкт – об'єктні відносини, коли комунікант намагається управляти поведінкою реципієнта), наслідування (об'єкт – суб'єкт відносини, коли реципієнт використовує комуніканта в якості зразка для наслідування, іноді незалежно від волі останнього). В умовах дозвілля найбільш розповсюдженою формою комунікаційної діяльності є безпосереднє спілкування рівних та цікавих один одному суб'єктів. Таке спілкування здійснюється таким чином: запрошення на сімейно – побутові свята;
- утворення гуртків, любительських об'єднань; масові свята.

В даний час в Україні необхідно приділяти більше уваги активним формам проведення дозвілля серед молоді. В дослідженнях молодіжної субкультури підкреслюється, що вона швидко трансформується, досить схильна до асоціальних проявів активності, що виявляється у кількісному зростанні девіантних проявів у молодіжному середовищі. Одним з прикладів усього називається сприйняття школярами азартних ігор (35,6%) як домінуючих ціннісних відносин [7, с.14-15].

Науковці також відзначають тенденцію все помітного одомашнення дозвілля громадян, зменшення частки затрат часу на видовища поза домом, збільшення величини вільного часу, який відводиться на дозвілля біля телевізора, комп'ютера.

Важливу роль у формуванні культурно-інформаційного потенціалу підлітків у сучасних умовах можуть зіграти різні форми і види позашкільних культурно-дозвіллевих установ та закладів. Першочергове значення в організації роботи таких закладів відведено систематичному вихованню, мета якого – формування культури людських потреб і почуттів, творчого ставлення індивіда до власної життєдіяльності у світі олюдненої природи – культури. У такому разі організація навчально-виховного процесу, що є необхідною умовою функціонування різних позашкільних форм естетичного виховання підлітків, виходить із завдань формування культурної, інтелектуальної, творчої особистості, здатної до самоаналізу, саморозвитку, до сприйняття і передачі соціальної інформації. Відповідно до цілей дослідження організація такого навчально-виховного процесу передбачає підготовку до самоовіти, до розумного сприйняття впливу засобів масової комунікації, в результаті чого засвоюється система культурологічних та естетичних знань, відбувається формування аналітичних і творчих вмінь, що є запорукою загального й естетичного розвитку особистості.

Дослідницький аналіз досвіду організації культурно-інформаційної діяльності підлітків у позашкільних закладах дозволив виявити певні особливості педагогічного процесу з формування та розвитку культурно-інформаційних потреб.

По-перше, діяльність позашкільних закладів ґрунтується на добровільності від відвідування, отже, потрібна відповідність програми інтересам, смакам та побажанням сучасних підлітків, її соціальна орієнтованість. Соціальна детермінованість цих спонукань вимагає від педагога постійного корегування змісту програм з урахуванням актуальних проблем соціально-культурного життя суспільства.

По-друге, могутнім чинником формування позитивної мотивації участі підлітка у роботі аматорського об'єднання клубу, центру дитячої творчості, є задоволення потреб у прямому міжособистісному спілкуванні. Саме в організації неформального міжособистісного спілкування полягає одна із специфічних рис педагогічного процесу у позашкільному закладі.

По-третє, педагогічний процес у практиці різноманітних аматорських об'єднань спрямовано на розвиток самодіяльності, соціальної та культурної творчості під час вільної дозвілдової діяльності. У різних формах соціально-культурної діяльності колективів учасники реально можуть проявити свою ініціативу, можливість вплинути на інших, передати свою інформацію, відстояти свою точку зору, запропонувати свій варіант розв'язання цікавого завдання, взяти участь у спільній діяльності – ігровій, евристичній, творчій, практично перетворюючій, тощо. Включаючись у педагогічний процес, у клубному колективі підліток обов'язково проявляє певну активність.

Діяльність у сфері вільного часу в умовах її організації в установах культур клубного типу можна розглядати як:

- особистісно-орієнтовану;
- соціально-орієнтовану;
- ціннісноорієнтаційну;
- пізнавальну;
- репродуктивну;
- творчу;
- практично-перетворюючу.

Отже, поряд з діяльністю, спілкуванням важливим чинником формування особистості в процесі соціально-культурної діяльності є система цілеспрямованих освітньо-виховних впливів, що фактично в єдності складає педагогічний процес. Під системою цілеспрямованих освітньо-виховних впливів ми розуміємо єдність роботи педагогів-професіоналів і клубної діяльності відвідувачів установ культури, яка розгортається в ході

багатопланового спілкування і спрямовується соціально обумовленими особистісними потребами та інтересами підлітків.

1.3. Аналіз вікових особливостей підлітків

Процес формування культурно-інформаційних потреб у підлітків може бути достатньо ефективним, коли у ньому враховуються психологічні особливості дітей підліткового віку. З психологічної точки зору цей вік є надто важливим у житті й становленні людини як особистості. Це час стрімкого переходу дитини з однієї площини онтогенезу на іншу, значно вищу. Саме проживання цього складного вікового періоду потребує створення оптимальних, психологічних та педагогічних умов, що спроможні забезпечити максимальний розвиток позитивного потенціалу майбутньої особистості. Взагалі вік розглядається психологами як відносно відокремлений період розвитку. Значення цього періоду залежить від місця, яке він займає в загальному циклі розвитку, якісно своєрідне втілення тут щоразу знаходять загальні закони онтогенезу особистості (Л. Виготський). Віковими особливостями підліткового віку є перехід від дитинства до юності. Кожний вік є сенситивним для розвитку певних психічних процесів, формування психічних якостей та рис особистості, а тому – і до різних видів впливу. На кожному віковому етапі дитина потребує особливого підходу, і кожний віковий період є у певному розумінні перехідним. Але найбільш гострим, найбільш довгим і кризовим є вік підлітковий. Саме у цей період відбувається значні внутрішні перебудови, які визначають хід онтогенетичного формування особистостей людини. У підлітковому віці руйнується і зазнає змін усе попереднє ставлення дитини до світу, до самого себе, розвиваються процеси самосвідомості і самовизначення, які згодом приводять до початкової життєвої позиції.

Криза підліткового періоду пов'язана зі швидким фізичним розвитком й розвитком. Внаслідок цього у підлітків виникає багато таких актуальних потреб, які неможливо задовольнити в умовах недостатньої соціальної

зрілості. Тому цей віковий період депривація потреб виражена надто сильно, і подолати її внаслідок відсутності синхронності у фізичному, психічному та соціальному розвитку підлітка дуже важко. Криза підліткового віку пов'язана з дією і внутрішніх, і зовнішніх факторів. Змінюється звички, риси характеру, з'являються нові психологічні утворення, які не завжди сприяють досягненню бажаного. Важливу роль грають і зовнішні умови – необхідність залишатись у залежності від дорослих, коли вже з'явилося бажання зайняти інший, більш зрілий статус, звільнитись від постійного зовнішнього контролю, самостійно вирішувати свої проблеми.

Певний вплив має і фактор біологічних зрушень, для яких характерна значна перебудова усього організму, наявність швидких соматичних змін. Фізіологічні процеси, характерні для підліткового періоду, значно підвищують емоційну збудженість, імпульсивність, неврівноваженість, швидке змужніння підсилює відчуття своєї «дорослості». Виникає і стає предметом свідомості і переживань підлітка нова біологічна потреба – статевий потяг. Криза підліткового віку пов'язана й з виникненням у цей період нового рівня самосвідомості, появою у підлітка здатності і потреби пізнати самого себе як особистість, якій притаманні особливі індивідуальні якості. Звідси прагнення до самоствердження, самовираження, самовиховання. Деривація усіх цих потреб і складає криза підліткового віку.

У цьому віці суттєві зміни відбуваються також у самому мисленні. Виникає, одержує поштовх для подальшого розвитку теоретичне мислення, що дозволяє підліткові оволодіти новим змістом, формує новий тип пізнавальних інтересів «інтерес не тільки до фактів, але й до закономірностей», новий погляд на світ, приводить до виникнення рефлексії - вмінню спрямовувати «думку на думку». В той же час не тільки розвиток мислення визначає виникнення специфічної для підлітків форми самосвідомості. Цьому сприяють ті нові обставини, що є новими у порівнянні з обставинами життя дітей молодшого шкільного віку. Це підвищені вимоги до підлітка з боку дорослих, друзів, необхідність

додержувати певного «морального кодексу», прийнятого серед підлітків. Все це породжує мотиви, що спонукають підлітка звернутись до аналізу самого себе і до порівняння себе з іншими. Так у підлітка поступово формуються ціннісні орієнтації, відносно усталені взірці поведінки, що відповідають певним вимогам.

Процес розвитку самосвідомості і його найважливішої складової – самооцінки складний. Цей довгий процес супроводжується цілою гамою почуттів і переживань, появою таких рис у підлітків, як неврівноваженість, гарячковість, досить часті зміни настрою, пригніченість тощо. Психологічні дослідження виявили також невинуватені злети самовпевненості у підлітків, чи навпаки, сумління, коливання, невпевненість у собі. Остання може приводити підлітків до хибних форм самоствердження – розв'язаності, порушення дисципліни включно із ціллю довести свою незалежність.

Самооцінка досить часто й внутрішньо проти річною. Зовнішня поведінка відрізняється зайвою самовпевненістю, високою мірністю, занадто високою оцінкою власних здібностей. Внутрішня, навпаки, йому притаманна невпевненість у собі, сумління. Саме ця впевненість провокує появу відчуття пригніченості, поганого настрою, зниження активності, тощо. Все це проявляється у його образливості, грубошах конфліктах у стосунках з оточуючими.

Полегшенню переживання кризи підлітком цього вікового періоду сприяє виникнення у нього відносно усталених особистісних інтересів, або усталених мотивів поведінки. На відміну від ситуативних інтересів одною з головних рис особистісних інтересів є певна «ненаситливість»: чим більше вони задовольняються, тим більше усталеними і напруженими стають. Саме такими є пізнавальні інтереси, естетичні потреби, тощо. Активний пошук засобів задовольнити їх може бути використаний у різних формах культурно-дозвілєвої діяльності, сприяти формуванню цілей та шляхів самовдосконалення і саморозвитку підлітків. За спостереженням фахівців «залучення до різних видів культурно-дозвілєвої діяльності розширює

діапазон виховних впливів на підлітка, передбачає створення ситуацій, за яких в особистості формуються правильні судження-оцінки, самооцінки, вчинки і поведінка» [1, с .13].

Спираючись на дослідження фахівців та принципи розглядання особистості як цілісного «процесу К. Альбуханова-Славська, Л. Божович, Л. Виготський, О. Леонтьев С. Рубінштейн» можливо визначити, що саме у підлітковому віці формується свідомо регуляція власних вчинків, уміння враховувати інтереси інших людей, психологічна готовність до особистісного і професійного самовизначення.

Такі новоутворення дають підставу для організації ефективного виховання підлітків у дозвіллі. На початку ХХ століття в Україні широкого розвитку одержали ідеї «вільного» виховання. Послідовники цих ідей звертали велику увагу на розвиток душі дитини як на основне завдання процесу виховання.

В умовах сьогодення, коли формування гуманістичної спрямованості особистості стає головною ціллю особистісного і соціального розвитку людини, надто актуальним є питання про переорієнтацію цінностей у вихованні підлітків, розвитку їх самобутності. Психологічні дослідження свідчать, що суттєвою особливістю особистісного розвитку підлітка є зміна самооцінки, моральних, етичних ідеалів і інтересів (Л. Божович, Г. Костюк Д. Фельдштейн та ін.).

За теорією провідної діяльності (Д. Ельконін, О. Леонтьев, С. Рубінштейн) для підліткового віку такою стає спілкування. Згідно з логікою дослідження особливого значення набуває спілкуванням на засадах морально-етичних норм, що безпосередньо впливає на поведінку особистості. Але як визначає Л. Божович, узагальнюючи великий емпіричний матеріал, «залежно від спеціально організованих виховних дій з боку соціального середовища, дійсним, дієвим фактором розвитку є перехід таких вимог-дій на рівень власних потреб дитини [18, с.15].

У структурі спрямованості особистості потрібнісно-мотиваційна сфера відіграє головну роль. Досить ґрунтовним внеском у проблему розвитку потреб та їх зв'язку зі свідомістю стали праці Д. Богоянговської, підхід базується на розумінні мотивів як об'єктів, у яких конкретизуються потреби. Мотив за цим визначенням є об'єкт, що спонукає й спрямовує діяльність людини. У відповідності до такого тлумачення мотиву розвиток потреб є «результат зміни й розширення об'єктів, за допомогою яких вони задовольняються» [19, с.56].

Мотиви в той же час виконують подвійну функцію: по-перше, вони спонукають до певної дії, діяльності суб'єктивного, особистісного змісту. Вперше, долаючи відому обмеженість у розумінні дії двох протилежних діючих сфер, сфери свідомості і сфери потреб і мотивів. Фактично мова йде про складні співвідносини матеріальних і духовних потреб, їх вплив на свідомість, на формування мотивів діяльності. Ця потреба ще чекає на свій розвиток у теоретичних напрацюваннях психологічної науки.

Суттєві зміни відбуваються у мотиваційно-потрібнісній сфері підлітків під час входження її у підлітковий вік. Позитивне ставлення до навчання починає знижуватись. Потреба у позиції школяра є задоволеною (адже провідним видом діяльності для молодших школярів психологами визначено самонавчання); позиція школяра починає вже менше приваблювати. Авторитет учителя вже немає такого великого значення як для учнів молодших класів. Він вже не є людиною, яка визначає поведінку дітей та їх взаємовідносини. Поступово у підлітків виникає власна сфера життя, з'являється особливий інтерес до думки товаришів, доставлення дитячого середовища, до того чи іншого питання, зазнають змін соціальні мотиви й пізнавальні інтереси. Серед соціальних мотивів провідним стає прагнення учнів знайти своє місце серед товаришів. Виявилось, що бажання у підлітків залежить найбільше від вимог з боку товаришів, прагнення завоювати їх авторитет.

Суттєві зміни зафіксовані також у сфері інших мотивів. Їх розвиток відбувається у кількох напрямках. По-перше, інтерес до конкретних фактів починає відступати на друге місце, поступаючись місцем інтересу до закономірностей, що діють у природі. По-друге інтереси дітей-підлітків стають більш усталеними, розподіляються згідно різних галузей знань, мають більш особистісний характер. Інтереси втрачають свій епізодичний зміст і починають спонукати дитину до активних пошуків шляхів та засобів їх задоволення. При цьому задоволення таких стійких особистісних інтересів тільки приводить до їх поглиблення й зростання. Щодо підлітків, які за віковими психологічними показниками наближаються до юнаків: у цей період мотиви навчання починають втілювати їх потреби і прагнення, пов'язані з майбутньою життєвою позицією і вибором професії. Підлітки у більшості звернені у майбутнє, така позиція є відправною, головною у структурі спрямованості особистості. Визначення життєвої позиції, самовизначення стають для них тим мотиваційним центром, який визначає і поведінку, і діяльність, і ставлення до оточуючих.

Враховуючи викладені вище міркування, Л.Божович робить деякі узагальнення: спонукання до діяльності виходить із потреби; об'єкт, що здатний задовольнити визначає лише характер і спрямованість діяльності; в одному і тому ж об'єкті спроможні втілюватися різні взаємодіючі, а іноді й суперечні потреби; зовнішній об'єкти можуть стимулювати активність людини лише тому, що вони відповідають наявній потребі, або здатні актуалізувати ті потреби, що були задоволені у попередньому досвіді.

Психологічна наука (Л.Божович) на основі багатьох психологічних досліджень визначає шляхи розвитку потреб дитини, у тому разі підлітка, по-перше, це шлях розвитку потреб через зміну положення дитини у житті, системи її спілкування з оточуючими. По-друге, нові потреби виникають у дитини у процесі її розвитку та у зв'язку з оволодінням головними предметами культури. Тобто у дитини, яка навчилась читати, у багатьох випадках виникає потреба у читанні; у дитини, яка навчилась слухати

музику, виникає потреба у музиці і таке інше. По-третє, спостерігається не тільки розширення кола потреб і виникнення нових, а й розвиток всередині кожної потреби від елементарних її форм до більш складних, якісно своєрідних. Саме цей шлях розвитку пізнавальних потреб має місце у процесі навчальної діяльності: від елементарних форм епізодичного навчального інтересу до складних форм невичерпної потреби у теоретичних знаннях. По-четверте, це шлях розвитку структури мотиваційної сфери дитини, тобто розвиток співвідношення взаємодіючих потреб і мотивів. Тут має місце і «зміна домінуючих потреб її реалізації у відповідному віці, зростання ролі опосередкованих потреб» [18, с.49-50].

Порівняння дослідниками механізмів прийняття і здійснення намірів у молодших школярів і у підлітків свідчать про те, що у перших боротьба мотивів проходить стихійно, у других – ця боротьба і кінцеве рішення опосередковується свідомим вибором, який здійснює підліток на основі роздумів і урахування всіх вагомих обставин. Але практична реалізація цих мотивів неможлива, якщо відсутні у дітей сформовані прийоми організації своєї дії, здатність зрозуміти складність завдання, розрахувати свій час і власні сили. Велике значення має і оволодіння певними навичками, виховання у підлітків необхідних звичок, наявність усталених форм поведінки, що набули якісного рівня рис характеру. Отже, у онтогенезі потреби людини змінюється не тільки з боку змісту і динамічних якостей, але і з боку будови своєї структури. Вони опосередковуються свідомістю і починають діяти через свідомо поставлені цілі, прийняті наміри і рішення. У цьому випадку ми маємо справу вже не із потребами, а з їх функціонально новими утвореннями, якими є поєднання потреб і свідомості, афекту й інтелекту. Таким чином, у процесі життя у дитини поступово формується і стають усталеними певні мотиви її поведінки і діяльності. Усталені домінуючі мотиви, характер яких залежить перш за все від обставин життя і виховання дитини, підпорядковують собі поступово всі інші мотиви. Ієрархічна структура розвиненої мотиваційної сфери орієнтована на певні

моральні цінності – поняття, ідеї, ідеали, уявлення, які і виступають у ролі домінуючих мотивів.

Характерним для процесу розвитку мотиваційної сфери, перш за все, стає зміна змісту домінуючих мотивів, зростання ролі опосередкованих потреб, їх ієрархізації. З віком мотиваційна сфера стає більш стійкою, що значно збільшує роль домінуючих мотивів у поведінці й розвитку дитини.

Ієрархічна структура мотиваційної сфери визначає спрямованість особистості підлітка, що має різний характер, у залежності від того, які саме мотиви є домінуючими. Таким чином, можна стверджувати, що у підлітковому віці вже формується відносно усталена спрямованість особистості. При цьому наявність тієї чи іншої спрямованості особистості дуже важлива для формування особистості підлітка в цілому; вона визначає моральний бік його особистості, а також різні особливості його поведінки і діяльності.

РОЗДІЛ II. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНО – ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТРЕБ ПІДЛІТКІВ В ПРОЦЕСІ ДОЗВІЛЛЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Методична та практичне обґрунтування складових процесу формування культурно-інформаційних потреб підлітків

Розв'язання проблеми формування культурно інформаційних потреб підлітків в умовах організованого дозвілля потребує використання сучасних різноаспектних психолого-педагогічних підходів до визначення змісту, мети і завдань, методики експериментального педагогічного дослідження. Нами враховано нові принципи й підходи, що виникли протягом останнього часу у процесі стрімкого пошуку нової парадигми виховання. За думкою прихильників інноваційної педагогіки, «класична педагогічна теорія, у складних умовах виховання нового покоління потребує значних перетворень» [46, с.95]. Однією з характерних рис сучасності вважаємо відродження після багатьох років забуття принципу природо відповідності, вперше сформульовані ще Я. Коменським, який вимагав врахування природних особливостей, у ході і результатах освітньо-виховного процесу.

На думку В. Кірсанова, «відсутність уваги до реалізації вимог принципу природовідповідності спричинили до появи ряду негативних явищ, пов'язаних з результатами виховання. Заміна його модерними концепціями стала причиною кризи у педагогічних системах багатьох країн. Констатуючи погіршення морального та психічного здоров'я підлітки (інших вікових груп), педагоги ряду країн визнають свої помилки та повертаються до старої, перевіреної часом класичної педагогіки» [92, с.54]. У трактуванні процесу реалізації вимог принципу природовідповідності ми будемо виходити з того, що цей процес передбачає побудову освітньо-виховного процесу з урахуванням природних можливостей кожного підлітка, що так чи інакше проявляється у цьому віці. Такий підхід вимагає вивчення і діагностики здібностей, нахилів, психічних якостей та процесів мислення; пам'яті, уваги, особливостей нервової системи, темпераменту, емоційно-чуттєвої сфери

особистості. Звідси стає зрозумілим і визначення суті індивідуально диференційованого підходу у побудові стратегії виховання, і здійснюваний пошук найбільш ефективних методів і прийомів роботи з різними типами підлітків.

Беручи до уваги той факт, що якісні утворення у структурі особистості, зміни у її спрямованості найбільш продуктивно відбувається за участі підлітка у відповідній діяльності, головним напрямом роботи було обрано поступове введення підлітка у культурно-інформаційну діяльність, у якій відкривається перспективні можливості використання особистісно-діяльнісного підходу, сучасних методів організації співтворчості, суб'єктних стосунків, використання педагогічних інновацій.

Дозвіллева культурно-інформаційна діяльність підлітка розглядається як ефективний шлях його розвитку як суб'єкту культурно інформаційної діяльності – від пасивного до потенційно-креативного. Психологічні механізми культурно-інформаційної діяльності, культурно інформаційного спілкування важливі для спонукання підлітка до самовиховання. Коли останній знаходиться під мимовільним впливом інформації, він засвоює суспільний і культурний досвід. Беручи участь у дозвіллевій культурно-інформаційної діяльності, підліток має змогу здійснити свої власні функції як суб'єкт психічної діяльності. З урахуванням значимості навчального часу для розвитку, саморозвитку особистості доцільно вважаємо реалізацію функцій психічної діяльності в організації культурно інформаційної дозвіллевої діяльності підлітка.

Спираючись на дослідження Л.Карпова [46, с.56-57] можна виділити п'ять аспектів культурно інформаційної діяльності підлітка, на позитивні зміни в яких була спрямована експериментальна робота. Це - розвиток інформативного мислення; набуття вмінь оволодіння засобами сприйняття інформації та розуміння її мови; розвиток певних особистих якостей, зокрема, емпатії; формування певних установок у сфері культури

інформаційної діяльності – ставлення до інформації як до цілі комунікації, вироблення інтересу до процесу культурно-інформаційної комунікації.

1. Експериментальна освітньо – виховна робота з підлітками в умовах дозвілля передбачала дотримання основних принципів педагогічної роботи. З позицій інноваційної педагогіки принцип природовідповідності розуміється і реалізуються згідно вимогам гуманістичної педагогіки.

2. Додержання принципів гуманістичної педагогіки у дослідженні, спрямованому на розвиток культурно-інформаційних потреб та навичок оволодіння певним обсягом інформації підлітків у дозвілєвій діяльності вимагало належної уваги до розвитку психічних, інтелектуальних, моральних і інших сфер особистості підлітка. Гуманізація виховного процесу передбачає відхід від авторитарних методів, від тиску на особистість, перехід до особистісно – орієнтованої педагогіки, яка надає абсолютного значення свободі та діяльності вихованців.

3. Педагогічні принципи природо відповідності і гуманізації освітньо-виховного процесу тісно пов'язані з принципом культури відповідності, що передбачає організацію освітньо-виховного процесу як одного з етапів здійснення культурно-історичного поклику людини. Оволодіння достатнім рівнем сформованості такої якості, як людяність, свідчать про готовність вихованця до входження в універсальний світ культури у формі активного буття у ній. Згідно принципу культури відповідності, «перед кожною дитиною ставляться певні цілі, що відповідають її інтересам, нахилам, бажанням вольовим зусиллям, тощо» [4, с.220].

Основою організації методичної роботи стало здійснення системно-технологічного підходу. Розробкою концепції системного підходу займалися такі відомі вчені, як П.Анохін, Б. Ломов, Н. Кузьміна, В. Соловйов та інші.

При такому підході педагогічна система перетворюється на усталений організаційно – технологічний процес, що забезпечує досягнення поставленої мети. Головним компонентом такої системи сучасні фахівці визначають технологію навчально-виховного процесу. На відміну від цієї методики, яка

виникає у результаті узагальнення досвіду, технологія проектується, виходячи з конкретних умов та орієнтується на заданий, а не передбачений кінцевий результат [20]. Технологічність розуміється як вибір найпростішого, найкоротшого, найбільш логічного шляху, спрямованого на одержання гарантованих результатів, як оптимальність способу, алгоритм досягнення мети, системності як органічне поєднання технології з контекстом реальної ситуації (соціальним замовленням, матеріально-технічною базою тощо).

Найважливішою якістю педагогічної системи С.Баранчук визначає функціонування, розвиток та саморозвиток освітньо-виховного процесу. «При цьому, розвиток і саморозвиток є у широкому розумінні реальним засобом функціонування та наслідком цілеспрямованої діяльності» [8, с. 589]. Наприклад С.Безклубенко визначає педагогічну технологію як «науково-педагогічне обґрунтування характеру педагогічного впливу на дитину у процесі взаємодії з нею, науково-педагогічним обґрунтування системи професійних умінь педагога, які дозволять здійснити тонкий дотик до особи дитини, яка входить в культуру» [12, с.78]. Таке розуміння акцентує увагу на особистості педагога і скоріше відповідає іншій назві – «технологія педагогічної майстерності».

Методологічною основою дослідження стало здійснення особистісно-діяльнісного підходу. У процесі діяльності відбувається всебічний, цілісний розвиток особистості людини, формуються її ставлення до оточуючого світу, для того, щоб діяльність призвела до формування необхідних рос підлітків, їх культурно інформаційних потреб, тобто щоб були вирішені поставлені завдання дослідження, така діяльність має бути спеціально організованою. Розуміння суті особистісно-діяльнісного підходу в останній час дещо трансформується. Сформульований в середині 90-х років, він спочатку розроблявся як суб'єктно-орієнтована організація та управління педагогом навчальною діяльністю її суб'єкта-учня. Останнім часом стало очевидним що особистісно-діяльнісний підхід може розглядатися із позицій учня – оскільки

навчальна діяльність спрямована на розвиток і саморозвиток суб'єкта цієї діяльності. Такий підхід означає, що всі педагогічні рішення, прийоми проходять крізь призму особистості, її потреби, мотиви, здібності, інтелект, активність та інші індивідуально-психологічні особливості, і таким чином відбувається розвиток психіки, пізнавальних процесів, особистісних якостей, діяльних характеристик учня. Визначаючи діяльнісний компонент особистісно-діялісному підході, необхідно підкреслити, що діялісний і особистісний компоненти взаємопов'язані. Особистість виступає суб'єктом діяльності, яка в свою чергу, поряд іншим фактором визначає особистісний розвиток її як суб'єкта. Людина як суб'єкт діяльності планує, організовує, спрямовує, коригує її. В той же час сама діяльність формує людину як суб'єкта, таке розуміння зв'язку суб'єкта і його діяльності відповідає принципу єдності свідомості і діяльності (за С.Рубінштейном). В основі процесу здійснення цього підходу лежить теорія діяльності О.Леонтьєва, його розуміння генезису, змісту і структури цього процесу. Енергетичним витоком діяльності є потреба, яка отримує свою визначеність у предметі діяльності; останній виступає мотивом діяльності. Визначальною характеристикою людської діяльності є її цілеспрямованість. У стратегії педагогічного впливу мета діяльності у загальному-методичному плані прогнозує її результат та реалізуються за допомогою певних засобів. У процесі діяльності відбувається всебічний розвиток особистості; формуються її ставлення до оточуючого світу. Діяльність – це форма активної цілеспрямованої взаємодії людини з оточуючим світом, особистісно-діялісним підходом тісно пов'язаний і принцип активності. Активна діяльність передбачає активізацію мислення, уяви, мотиваційної сфери, комунікативних здібностей. Особливе місце в цьому процесі займає стимуляція пізнавальної активності, що допомагає забезпечити індивідуальний розвиток, зокрема потреби в одержанні нових знань, нової інформації. Психолого-педагогічний супровід дозвілєвої діяльності підлітків широкою програмою тестування психологічної корекції забезпечує

можливість максимально стримувати негативні прояви та стимулювати їх активність. У цілому особистісно-діяльнісний підхід в освітньому виховному процесі через активізацію внутрішніх резервів особистості вирішує головне завдання - створення умов для розвитку особистості, здатної для саморозвитку та самовдосконалення. «Особистісний компонент цього підходу передбачає врахування минулого досвіду дитини-підлітка, його особистісних особливостей суб'єкт суб'єктні взаємодії» [5, с.146]. У зв'язку з цим виникає необхідність створення умов для повноцінних суб'єкт-суб'єктних відносин.

У дослідженні загальною метою освітньо-виховного процесу як діяльності визначено збереження й подальший розвиток культурно-інформаційного досвіду накопиченого цивілізацією і здійснюватиметься вона за допомогою двох зустрічно спрямованих процесів - прийому-передачі засвоєння цього досвіду. Все це свідчить про появу і функціонування сукупно ідеального суб'єкта всього освітньо-виховного процесу, ефективність дії якого визначається усвідомленим загальною суспільно значимою метою - формуванням культурно-інформаційних потреб підлітків.

Узагальнюючи досвід розробки цієї проблеми, можна визначити такі найбільш позитивні зміни, що є наслідком створення умов для співпраці у навчально-виховному процесі: зростання обсягу сприйнятої інформації; глибини її усвідомлення; підвищення рівня навчальних досягнень; зменшення дисциплінарних проблем, пов'язаних з дефектами мотивації навчання; збільшення задоволення від занять; зміну характеру взаємовідносин між дітьми, зростання самоповаги та взаємоповаги; зростання здатності до критичної й самокритичної оцінки; набуття важливих соціальних навичок, такту, відповідальності, вміння будувати свою поведінку, свої дії з урахуванням позиції інших людей, появу гуманістичних мотивів спілкування; створення умов для індивідуального навчання; виховна робота постає необхідною ланкою роботи.

2.2. Дозвіллєва діяльність як ефективний шлях формування культурно інформаційних потреб підлітків

Аналіз теоретико-методичних підходів до визначення суті культурно-інформаційних потреб дозволяє сформувати наступні узагальнення, що мають принципове значення для обґрунтування складових процесу формування культурно-інформаційних потреб підлітків.

По-перше, організований процес виховання й розвитку підлітків у позашкільний час повинен враховувати особливості, пов'язані з глобальними перетворенням у соціальній сфері, що в умовах сьогодення набуває планетарного масштабу. Розвиток демократичного процесу у ході становлення інформаційного суспільства дозволяє прогнозувати появу ненасильницької інформаційної демократії і перехід до реалізації вимог принципу гуманізації. Проінформованість породжує взаєморозуміння та взаємодопомогу. Людство навчається бачити глобальні проблеми, підпорядковувати їм частковий інтереси. Розповсюдження нової інформаційної техніки і сприяє змінам у житті на землі. Інформатизація як соціокультурний процес висуває нові вимоги до людини, до її мислення і культури, світобачення, моралі, моральних норм цілісних орієнтацій, до розвитку візуального мислення як особливого виду синтетичного мислення. Становлення зв'язку і взаємодії візуального, аудіального і тактильного компонентів пізнання зумовлює побудову концепції синтетичного мислення. Великі зрушення мають відбутися у самій пізнавальній діяльності людей, процесах пізнання й прийняття ними світу. Спеціального дослідження чекають когнітивні процеси комп'ютеризації, які надають можливості для різкого підвищення рівня, темпу розумової діяльності.

Змін зазнають комунікації як соціальне явище. В інформаційному суспільстві взаємодія «людина-техніка» повинно доповнювати взаємодію «людини-люди» Зростання соціальної ізоляції повинно компенсуватися прагненням неформального спілкування, контактів, комунікацій. Вже ХХ століття ставить перед собою завдання культивувати у собі

людське, співіснувати вживаючи з іншими людьми, прагнути до взаєморозуміння, через взаємопізнання, усвідомлення формул нової картини світу і цивілізації. Розповсюдження інформаційних технологій потребує ствердження гуманістичних цінностей, які здатні компенсувати безлику суть технологій.

По-друге розвиток інформаційного суспільства пов'язаний із зміною усієї матеріальної і духовної культури. Нова «екранна» культура яка прийшла на зміну «дописемній» і «книжковій» культурі, водночас поглинувши їх, є свідомством змін культурного коду цивілізації. Новою нагальною вимогою часу стає подолання вузького локального світобачення, обмеженого світовою і культурою людини індивідуального суспільства.

По-третє формування нового світобачення нового мислення вимагає підготовки підростаючого покоління до життя і праці у новій ноосфері, і суттєвим кроком у цьому напрямку має стати формування культурно інформаційних потреб підлітків.

У педагогічному експерименті брали участь 50 підлітків учнів 8-9 класів середньої загальноосвітньої школи протягом 2018-2019 р.

Учасників дослідно-експериментальної роботи було розподілено на дві групи: 1 - експериментальна та 1 - контрольна: ЕГ 1 - 25 осіб, КГ1 - 25 осіб.

Для оцінки рівнів сформованості культурно-інформаційних потреб підлітків було залучено незалежних експертів: соціальних педагогів, психологів, педагогів організаторів школи, вчителів музичного мистецтва. Експертне оцінювання проводилось за 12-бальною шкалою на основі розроблених критеріїв.

На основі обробки даних експертних оцінок можна зробити висновок, що підлітки з експериментальних та контрольних груп мають приблизно однаковий початковий рівень сформованості культурно-інформаційних потреб.

(Див. таблицю 2.2.1)

Рівні	Експериментальна група	Контрольна група
	ЕГ ₁	КГ ₁
	Дані: абсолютні у %	Дані: абсолютні у %
Високий	6/12	7/14,5
Середній	28/56	25/50
Низький	16/32	18/35,5

Середні арифметичні дані свідчать про те, що високий рівень сформованості культурно-інформаційних потреб мають 12% підлітків експериментальних груп і 14,5% – контрольних; середній рівень – 56% відсотків школярів в експериментальних групах і 50% – в контрольних; низький рівень мають 32% відсотків підлітків експериментальних груп, 35,5% – контрольних груп.

В процесі організації дослідження було виділено дві основні форми потреб:

1) потреба до отримання предмету бажання як умова та передумова для виникнення діяльності;

2) потреба після отримання свого предмету – установка, що спрямовує процес діяльності. Тобто ці дві форми фактично і визначають основу методології нашого дослідження і його концептуальний апарат.

В ході дослідно-експериментальної роботи використовувались потреби у спілкуванні як форми діяльності, і на перший план виходили психічні чинники для формування інтересу до предмета потреби. Наступний процес – оволодіння предметом потреби.

Як свідчить практика, соціальне становлення підлітків є процесом їх самовдосконалення, саморозвитку. Формування культурно-інформаційних потреб підлітків відбувалось безпосередньо при розв'язанні ними певних

соціально-значущих завдань, які змінювали їх світоглядні позиції, стимулювали розвиток творчої особистості, розширювали знання, формували уміння і навички. Позитивні зміни в процесі соціального розвитку підлітків відбувалися на основі стимулювання їх внутрішньої потреби до певних дій та до відповідного мислення, включення до конкретних справ, спілкування з людьми, розвитку ініціативи.

Аналіз теорії і практики розв'язання проблеми на сьогодні дозволив визначити ряд основних завдань, які полягають, по-перше, у створенні технології організації дозвілєвої діяльності підлітків, як цілісної педагогічної системи з чітко визначеною метою, завданнями, змістом методикою дослідницької роботи, методами педагогічно-виховного впливу, формами роботи спрямованими на досягнення мети, по-друге, у створенні умови для успішного протікання процесу розвитку культур інформаційних потреб підлітків, що пов'язаний зі становленням їх соціально-психологічної сфери, у першу чергу з динамікою мотивів, інтересів, нахилів, ідеалів, уподобань. Позанавчальний час залишається незапитаним на сьогодні, а його виховний потенціал використовується недостатньо. Система роботи з підлітками по організації культурно-інформаційної діяльності в умовах культурно-дозвілєвих закладів передбачала досягнення мети всебічного впливу на розвиток мотивів, інтересів, уподобань підлітків, розв'язання системи завдань у комплексі загальних завдань, завдань формування мотиваційної сфери завдань, в галузі формування системи відносин, системи знань та системи умінь.

Для розв'язання визначеного комплексу завдань при організації експериментальної роботи бралось до уваги те, що культурно інформаційний процес як соціальне явище є специфічним актом соціально-психологічним взаємодії, особливості впливу якого глибоко проаналізовані у працях А. Бодальова, В. Кулікова, А. Петровського, Ю. Шерковіна, Є. Шорохової, та ін. Такому соціальному явищу притаманні певні функції (вплив-дія, управління гуманістична естетична). У комплексі результатом їх реалізації є

усвідомлення закономірностей психологічного впливу на особистість, розуміння засобів та прийомів виховної дії (А.Ковальов, В.Куліков, В.Просецький, В.Татанченко, Й.Шварц), розвиток у людини здатності розуміти твори мистецтва, що є носіями художню культурологічної інформації, формування людяності, співчуття, емпатії, що визначає гуманістично орієнтованого людину сучасності.

Вплив – дія розуміється як взаємозумовлений зв'язок суб'єкта з об'єктом чи суб'єкта з об'єктом (чи суб'єкта з суб'єктом у суб'єкт-суб'єктних відносинах). Психологічний вплив-дія органічно входить у колективну діяльність і являє собою одну з форм зв'язків. При цьому психологічний вплив-діяє компонентом спілкування. У складі структури спілкування, крім психологічного впливу-дії, ефективним є повідомлення чи обмін інформацією. За своєю суттю психологічний вплив-дія є проникненням однієї особистості (групи чи будь-якого суб'єкта культурно-інформаційного процесу, у тому разі літературного чи мистецького твору) в іншу; метою і результатом такого виникнення є зміна перебудова психічних явищ індивіда, що є підґрунтям формування культурно інформаційних потреб.

Таблиця 2.2.2

Модель формування культурно-інформаційних потреб необхідної характеристики особистісного розвитку підлітка.

У ході експериментальної роботи було виявлено такі рівні формування культурно-інформаційних потреб підлітків:

1. Пасивно-репродуктивний рівень, що визначається зверненням підлітка до певної культурної інформації, під впливом будь-якого зовнішнього стимулу, безініціативним прийняттям інформації, пасивністю у її використанні.

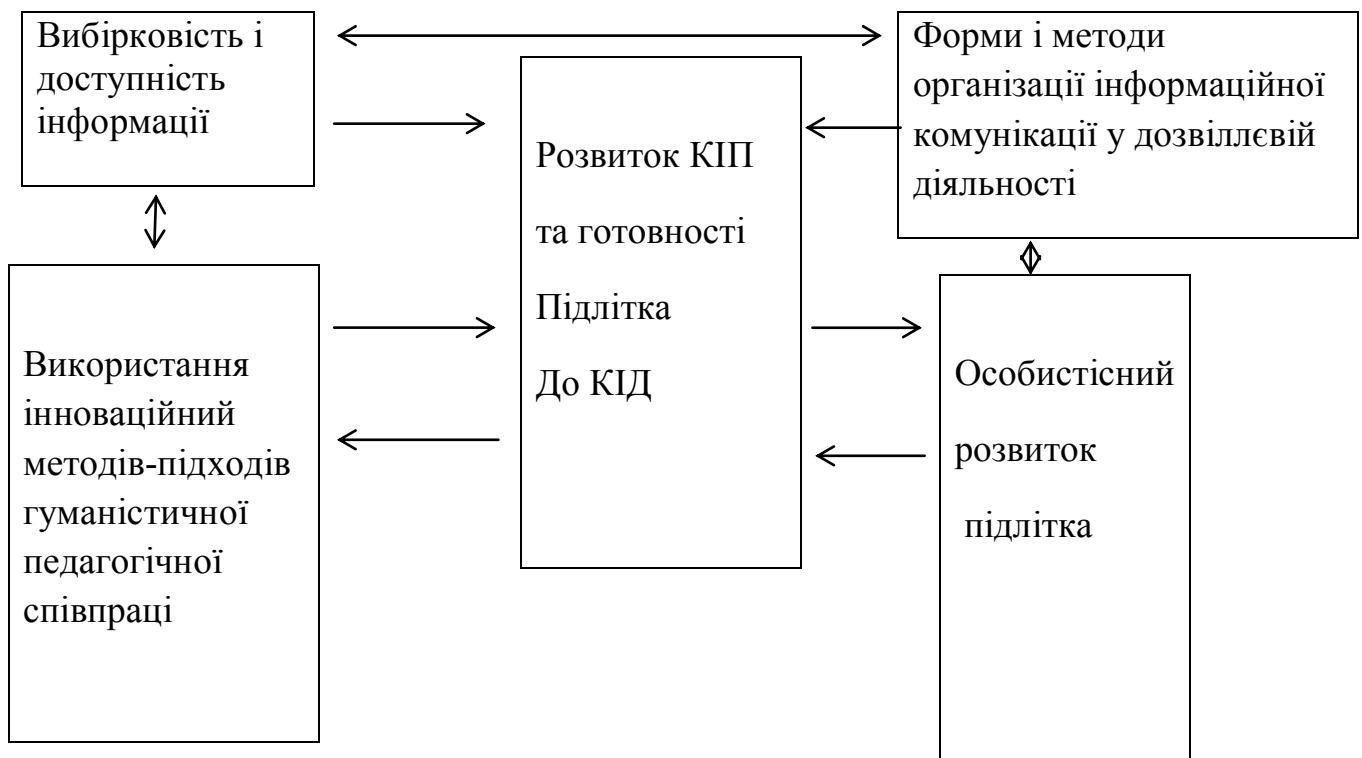
2. Евристично-інтелектуальний рівень, який передбачає звернення до інформації, що здійснюється з деякою ініціативою, нові знання стають

об'єктом логічного аналізу, засвоюються вже як його продукт, осмислюється суть одержаної інформації, її значення для процесу саморозвитку.

3. Креативний рівень, що характеризується зверненням до інформації, що відбувається за внутрішньою потребою підлітка. Логічний аналіз та осмислення нових знань (нової інформації) не стають кінцевим етапом). Нова інформація опрацьовується активно, використовується у творчій дозвілєвій діяльності.

В основі опису представлених параметрів лежить усвідомлення того, що диференціація рівнів культурно-інформаційного розвитку підлітків тісно пов'язана з мотивами культурно інформаційних потреб як значущому фактору культурно-інформаційної діяльності. Це підтверджується загальним висновком педагогічної науки про те, що рівень творчої мотивації виявляється у діяльності [4].

Процес формування культурно-інформаційних потреб підлітків під впливом під впливом найбільш вагомих методологічних факторів.

Мотивація визначає ставлення особистості до інформації, потребу у ній, у її використанні. Традиційно мотивацію розподіляють на зовнішню і внутрішню (В.Асаєв, Л.Божович, А.Макарова, Дж.Олпорт та ін.). Зростання рівня розвитку мотивів від зовнішніх стимулів до мотивів особистісної самореалізації віддзеркалює динаміку розвитку мотиваційно-потребнісної сфери підлітка, яка і є механізмом побудження його до творчості. Визначено найбільш вагомі фактори, що суттєво впливають на культурно-інформаційний розвиток підлітків.

Беручи до уваги значимість психічних явищ для формування культурно-інформаційних потреб, ми вважали за необхідне вивчити ставлення до них тих педагогів, які безпосередньо керували культурно-інформаційною діяльністю підлітків у процесі експериментальної роботи.

2.3. Аналіз результатів експериментальної роботи з формування культурно інформаційних потреб підлітків умовах дозвілля

Для перевірки ефективності дослідно-експериментальної роботи було використано ряд методів: педагогічних спостережень, аналізу педагогічної документації, експертна оцінка та інші.

Індивідуальне вивчення потреб підлітків здійснювалось в ході дозвілєвої діяльності. Вивчалися дії підлітків (настановчі), спрямовані на осмислення отриманої інформації; дії, спрямовані на пошук, знаходження і сприйняття нової інформації (пізнавальні); дії, спрямовані на роботу із засобами масової інформації (соціально-орієнтовані); дії пізнавально-ігрові, спрямовані на поєднання відпочинку з роботою над засвоєнням нової інформації; дії пізнавально-ділові, спрямовані на організацію процесу входження підлітка у ціннісно-мотиваційну і операційно-інструментальну сферу. Аналізувалися вміння підлітків у пошуку та знаходженні нової інформації. Підлітки залучалися до підготовки, організації та проведення різних культурно-дозвілєвих заходів-конкурсів, ігор, зустрічей, вечорів, подорожей комп'ютерних ігор.

Перевірка результатів дослідно-експериментальної роботи забезпечувала культурно-інформаційний розвиток особистості на засадах гуманістичної моралі, кращих традицій родинної та етнопедагогіки, формування потреби у саморозвитку й самовдосконаленні.

Підлітки експериментальних і контрольних груп брали участь у роботі прес-центрі (де проводились огляди мистецького життя району чи міста, надавалась поточна інформація про важливі і цікаві події) в клубах; у центрах організації відпочинку; у центрах зв'язку з громадськістю; у комп'ютерних центрах; інтелект-центрах, літературно-мистецьких центрах; в центр народної творчості. Підлітки також брали участь у підготовці та проведенні музичних вечорів, літературно-музичний вікторин, концертів.

Фіксація ступеню активності підлітків в різних видах дозвілєвої діяльності, а також елементів їх поведінки дала можливість виявити найбільш значущі елементи поведінки дітей відповідно до програми дослідження. Враховувалась також поведінкова реакція підлітків на завдання та на участь у різних видах культурно-дозвілєвої діяльності.

В ході перевірки результатів дослідно-експериментальної роботи перевіряюлись навички уміння підлітки по організації літературно-інформаційних та музично-інформаційних заходів; навички та уміння культурно-інформаційної самоосвіти - самоосвітньої читання, самотнього слухання музики; здатності до диференціації культурної інформації за видами, типами, жанрами, до аналітичного усвідомлення змісту, головної ідеї творів; умінь та навичок організації літературно-дозвілєвої, музично-дозвілєвої та взагалі культурно-дозвілєвої діяльності. Тут діяли програми: сімейно-підліткового гуртка «Злагода», пізнавально-інформаційна програма «Хочу все знати», літературно-музична вітальня, фольклорно-етнографічна програма «Криниця народної мудрості», «Курси скорочитання й продуктивного слухання музики», програма «Юний інформатик».

Для вивчення зрушень у потрібнісно-мотиваційному компоненті було також запропоновано усім учасникам експерименту відповісти на питання

анкети, що мала за мету виявити мотиви звернення до культурно-інформаційної діяльності.

Анкета для виявлення мотивів звернення до культурного інформаційної діяльності.

№ п/п	Питання	Відповіді учасників експерименту		
		Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
1.	Я звертаюсь до інформації тому, що...	Люблю пізнавати щось нове.	У нашій сім'ї завжди багато нових газет, журналів, і всі цікавляться новинами	Нікуди себе діти
2.	Я вважаю, що інформація у моєму майбутньому житті...	Допоможе зрозуміти світ, стане необхідною.	Інколи буде потрібна для роботи.	Не займатиме важливого місця.
3.	Я беру участь у літературно-музичній вітальні тому, що...	Відчуваю великий інтерес до мистецтва, до літератури	Це допоможе провести вільний час у цікавому оточенні.	Там весело.
4.	Я вивчаю традиції, обряди тому, що...	Розумію важливість цієї інформації про культуру мого народу.	Їх знають і поважають мої батьки і рідні .	Така програма нашої студії.

5.	Я читаю тому, що...	Люблю читати.	Не хочу бути некультурним.	Щоб вбити час.
6.	Я слухаю музику тому, що....	Люблю музику.	Так роблять мої друзі.	Щоб вбити час.
7.	Я вважаю, що вміння працювати на комп'ютері ...	Дуже важливе у сучасному житті.	Потрібне, щоб гарно проводити час	Не так важливо.
8.	Я вважаю, що усвідомлення поведінки співрозмовника, його міміки, жестів, рухів...	Допомагає у розумінні його думки	Допомагає краще придивитись до його зовнішності.	Не є обов'язковою.

Учасникам було запропоновано визначити знаком «+» варіант продовження речення, який якомога точніше передає їх ставлення до культурної інформації і мотив звернення до неї.

Обробка анкет проводилась у такий спосіб: на початку та наприкінці експерименту підраховувалась кількість проставлених знаків «+». Ми вважали за достатнє проведення двох зрізів, беручи до уваги неможливість швидких змін у такій складній структурі спрямованості особистості, як мотиваційна сфера. Про зміни у мотивах звернення до КІД свідчить порівняльна таблиця кількісних показників за рівнями сформованості мотивів:

Таблиця 2. 3. 2

Результати обчислювання показників сформованості мотивів звернення до культурно-інформаційної діяльності.

Групи	Рівні	Показання в %	
		До експерименту	Після експерименту
Е.Г.	Низький	47,8	24,2
	Середній	40,3	43,6
	Високий	11,9	32,2
К.Г.	Низький	46	44,2
	Середній	40	41,8
	Високий	14	14

У самій поведінці хлопців і дівчат під час підготовки і проведення експериментальних заходів спостерігалися значні зміни. Вони стали більш ініціативними, прагнули до самостійного визначення теми наступної виховної години, диспути, гри. Формування усвідомленої мотивації супроводжувалось зростанням обізнаності підлітків у галузі ЗМІ, періодичних видань, користуванні каталогами, довідниками, мережею Інтернет, електронною поштою. Вони стали досить вільно оперувати назвами різних видань: журналів, газет, програм радіомовлення і телебачення, орієнтуватися у системі інтернет.

В той же час спостерігалось зростання серйозного й критичного ставлення до змісту інформації; вони навчились ставити собі запитання: для чого, з якою метою надруковано течії інше повідомлення; які зміни може викликати певна інформація у почуттях та поглядах юнаків; частіше висловлювали негативне враження від інформації, розрахованої на залякування (вбивства, пограбування зґвалтування тощо).

Зрушення операційному компоненті та компонентів психологічної готовності були пов'язані із поступовим формуванням вмінь КІД. Такі вміння, як вказано вище, поєднували в собі виконання дій-операцій, опанування засобами їх вирішення, а також вимогам вимагали певного рівня розвитку, мислення, уваги, уяви, відчуттів, сприймання.

Критерії оцінки кожного вміння відбивали ступінь сформованості їх на трьох рівнях:

1. Нижчий рівень – «майже не сформовано»;
2. Середній рівень – «виявляється епізодично, інколи»;
3. Вищий рівень – «сформовано у достатній мірі».

Для вивчення сформованості кожного рівня використано різні методики – постановку контрольних вправ у вигляді культурно-інформаційних дій, тестування, анкетування, бесіди тощо. Виконання певних дій і відповіді респондентів оцінювали за 12-бальною системою. До 1-го нижчого рівня віднесено вправи й відповіді, оцінені до 4-ох балів; до середнього - від 4-ох до 8, до вищого від 8 до 12. Для фіксації результатів використовувались оцінні картки.

Примітка.

I рівень (слабка воля) – до 14 балів

II рівень (достатньо сформована) – 15-25 балів

III рівень (тверда воля, розвинене почуття відповідальності) – 25-40 балів

Враховуючи складність і сповільненість процесу формування такої якості, як здатність до вольових зусиль, було зроблено тільки 2 зріза – до експериментальний і після. Результати свідчать, що відбувались деякі позитивні зрушення у хлопців і дівчат експериментальної групи. У контрольній групі таких зрушень майже не сталося.

Інтелектуальним критерієм діагностувалася активність підлітків у диспутах, зустрічах, на основі результатів бесід, інтерв'ю, виконання окремих творчих завдань, вирішення тестів, виступів підлітків на «круглих

столах». Окремо фіксувалася інтелектуальна активність підлітків у культурно-дозвілєвій діяльності.

Самооцінка визначалась на основі спостережень, оцінки підлітками власних вчинків, реалізації своїх прагнень, участь у творчості, виконання проблемних завдань.

В результаті підсумків проведеного діагностування в кінці дослідно-експериментальної роботи у підлітків експериментальних груп виявлено певне підвищення інтелектуальної активності, здатність до аналізу художніх творів - літературних та музичних, до формування логічних суджень щодо сприйняття художньо-естетичної інформації, до більш адекватної самооцінки, до творчої активності у культурно-дозвілєвій діяльності. Якщо за когнітивним критерієм оцінювався процес пізнання, уявлення про зміст інформації, її особливості, характерні ознаки, які підлітки намагаються класифікувати, утримати у своїй пам'яті, то інтелектуальний критерії для визначення схильності дітей до самоаналізу, прагнення до нових знань, для характеристики суджень, набутого досвіду, тобто для виявлення результатів процесу пізнання.

Звернення до інтелектуальних видів дозвілля дуже позитивно вплинуло не тільки на загальний рівень учнів, але й на їх ставлення до саморозвитку, змінило самооцінку власних дій, зробило її більш адекватною.

Якісний аналіз показав, що під впливом освітньо-виховної програми в експериментальних групах виявилась значна динаміка різних ознак (згідно визначеній багатокомпонентній структурі) готовності до КІД. Змінились уподобання, ставлення до світу й цінностей інформаційної культури, до ЗМІ, до питань художньої культури, літератури музики, до проблем самоосвіти і самовдосконалення. Підвищувалась увага до нової інформації, рівень її сприйняття й усвідомлення, підвищувалась культура читання, виявилась спроможність до аналізу творів літератури й мистецтва. Розвинулась уява, здатність відтворювати окремі образи у сценічному прочитанні.

Учасники експерименту поступово усвідомлювали, що у художньому творі, (літературному, музичному) у поєднанні понятійних і образних (уявних) символів заковано інформацію про культуру світу, її історію й розвиток. Під впливом постійного стимулювання культурно інформаційних потреб, розвитку відповідних вмінь і навичок поступово пробуджувати допитливість підлітків, з'являлись повага до народних традицій і обрядів як носіїв української народної культури. Поряд з тим впроваджувалася програма розвитку соціально-психологічної компетентності. Така програма сприяла усвідомленню давньої традиції передачі інформації за допомогою жестів і рухів, пози, ходи, тощо. Змінилось також і розуміння музики. Якщо до експерименту підлітки захоплювались тільки музичною естрадою, поп-рок музикою, погано орієнтувались в музичній класиці, не хотіли її вивчати, мало знали українську музику, то в кінці експерименту в учасників експериментальних груп з'явилась потреба у пізнанні так званої «серйозної музики».

Підлітки експериментальних груп навчилися розбиратися у музичних жанрах, набули навичок оцінки музичних творів, визначення їх художньо-образного задуму. Бажання пізнавати музику різних жанрів і стилів викликало необхідність слухати музику різними способами, про що свідчить активність підлітків експериментальних груп: вони стали більше відвідувати концертні зали, театр, філармонію, завантажувати записи класичної та народної музики.

Підлітки експериментальних груп навчилися розрізняти високохудожні музичні твори від музичних «підробок». Їх музичне сприйняття стало адекватним.

Учасники експериментальних груп набули навичок цілісного та тривалого музичного сприйняття (на відміну від «фрагментарного» сприйняття багатьох сучасних слухачів). Підлітки експериментальних груп навчилися слухати нову, раніше незнайому музику, орієнтуватися у засобах

музичної виразності. Їх пізнання в історії музики стали більш глибокими, ширше став і їх музичний кругозір, і їх «слуховий запас».

На основі експертних оцінок за 12-ти бальною шкалою у відповідності з розробленими критеріями (комунікативним, когнітивним, емотивним, креативним, інформаційним, інтелектуальним і вольовим) був проведений пісумковий зріз рівнів сформованості культурно-інформаційних потреб підлітків.

Рівні сформованості культурно-інформаційних потреб підлітків в кінці експерименту (дані у %).

Таблиця 2.3.9

Рівні	Експериментальна група	Контрольна група
	ЕГ	КГ
Високий	12	14,5
Середній	56	50
Низький	32	35,5

Середні фрифетичні дані цієї таблиці свідчать про те, що високий рівень сформованості культурно-інформаційних потреб мають 12% підлітків експериментальних груп і 14,5% контрольних; середній рівень – 56% школярів в експериментальних групах, і 50% в контрольних; низький рівень зафіксовано у 32% підлітків експериментальних і у 35, 5% – контрольних груп.

Наочне уявлення про співвідношення рівнів сформованості культурно-інформаційних потреб у підлітків контрольних і експериментальних груп подано у таблиці 2.3.10.

Таблиця 2.3.10

Порівняльна таблиця рівнів сформованості культурно-інформаційних потреб підлітків (дані у %)

Рівні	Початковий зріз		Підсумковий зріз	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	12	14,5	35	14
Середній	56	50	58	56
Низький	32	35,5	7	30

Наведені дані свідчать про те, що кількість підлітків з високим рівнем сформованості культурно-інформаційних потреб в експериментальних групах зросла, а з низьким – зменшилась, в той час як в контрольних групах кількість школярів з високим рівнем залишилась майже незмінною.

Тобто, в цілому результати дослідження довели ефективність і доцільність експериментальної роботи з формування культурно-інформаційних потреб підлітків в умовах раціонального організованого дозвілля.

ВИСНОВКИ

На основі теоретичного аналізу наукових джерел і вивчення практичного досвіду з проблеми дослідження встановлено, що в сучасних умовах глобалізації, інформатизації, інтеграційних процесів у світовому співтоваристві відбувається зміна орієнтирів у визначенні громадських інтересів, потреб для забезпечення інтелектуального і духовного розвитку дітей і молоді. Визнання стратегічного значення збереження та розвитку національної культури в Україні актуалізує проблему формування культурно-інформаційних потреб підростаючого покоління, що відіграють значну роль у розвитку особистості, її духовно-національних і моральних цінностей.

За матеріалами дослідження виявлено, що готовність до культурно-інформаційної діяльності підлітків в умовах організованого дозвілля складається з мотиваційного (наявність підвищеного інтересу до інформації), ціннісно-орієнтаційного (прийняття цінностей світу культури), регулятивно-вольової (емоції, воля, здатність до саморегуляції) компонентів, що фіксують на різних рівнях (увага, мислення, пам'ять, соціально-психологічна компетентність), операційно-дійового (оволодіння діями-операціями, сприйняття та переробка інформації) операційно змістового (оволодіння засобами дії, вміннями та навичками культурно-інформаційної діяльності),

Обґрунтовано критерії сформованості культури-інформаційних потреб підлітків, як: комунікативний, когнітивний, емотивний, креативний, інформаційний, інтелектуальний.

Комунікативний критерій діагностує ефективність процесів зв'язку людей між собою, здатність розуміти інформацію, одержану від співрозмовника, від групи, від соціуму.

Когнітивний критерій пов'язаний з процесами пізнання інформації.

У свідомості підлітка при інтерпретації цієї інформації формується відповідний образ, уявлення про її зміст, визначається її особливості, характерні ознаки.

Емотивний критерій є показником емоційного фону сприйняття та усвідомлення інформації і виявляється як переживання підлітком своїх стосунків з іншими сверсниками, як виявлення симпатії чи антипатії до інформації.

Когнітивний критерій виявляє творче перетворення підлітків у процесі спілкування з об'єктом інформації, на зміну особистості та її самовиховання.

Інформаційний критерій виявляє роботу відчуттів, сприймання, мислення, пам'яті. Інтелектуальні критерій характеризує рівень знань підлітків, досвід спілкування з творами культури і мистецтва.

В результаті дослідження доведено, що ефективність процесу формування культурної-інформаційних потреб підлітків забезпечується дотриманням таких взаємопов'язаних умов, як: формування здатності до засвоєння інформації, до включення потребнісно-мотиваційної сфери, до культурно- інформаційного спілкування на основі врахування особливостей системи ставлення підлітка до світу та до себе (використання прийомів впливу на емоційно-позитивне сприйняття підлітком своїх відносин з однолітками, з педагогами-керівниками й батьками; формування емоційно-позитивного ставлення до культурної-інформаційної самоосвіти і усвідомлення її значення для саморозвитку, формування адекватної самооцінки, усвідомлення соціальних і етичних норм), особливостей розвитку пізнавальної сфери учасників (використання методів та прийомів розвитку мислення, сприйняття, включення асоціативного мислення та встановлення причинно-наслідкових зв'язків, розвиток уваги і пам'яті, здатності до самостійної постановки мети культурно-інформаційної дії, опанування навичками сприйняття художньо-образної інформації); особливостей мотиваційної сфери особистості підлітка (використання методів стимуляції інтересу до культурної інформації, до процесу її пошуку й знаходження, до процесу самоосвіти); особливостей розумової працездатності і динаміки культурно-інформаційної самоосвітньої діяльності (використання методів навчання з гігієни розумової праці, концентрація

зорової та слухової уваги, активізація музичного сприйняття, навчання прийомам скоро читання, аналізу й оцінювання інформації, яку одержує підліток).

Процес формування культурно-інформаційних потреб підлітків у дозвіллєвій діяльності може бути ефективним за умови створення спеціальної організаційно-методичної системи, яка передбачає: цілеспрямовану освітню виховну роботу з вироблення готовності до культурної інформаційної діяльності; інтегрованості процесу навчання, виховання у сфері дозвіллєвої діяльності для інтелектуального й творчого розвитку, а також для постійного стимулювання самоосвіти й участі у культурно-інформаційних діях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Барчук, Ж.В. (1998). *Інформація як духовна інтелектуальна цінність. Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*: Зб. наукових праць (Ч.2, с123-134). Київ: Знання.
2. Бездверна-Хомерікі, О.А. (1997). *Педагогічні умови гуманістичного виховання підлітків у сфері культурно-дозвілєвої діяльності*. Київ: Автореф. дисерт. канд. пед. наук. С.28.
3. Безклубенко, С.Д. (2002). *Етнокультурологія. Критичний аналіз наукових засад*. К., 288 с.
4. Бібліотечна справа (1986). *Термінологічний словник*. М.:Книга, 224 с.
5. Борінштейн, Є.Р. (2004). *Соціокльтурні трансформаційні процеси у сфері дозвілля*. М.: Перспективи №2-3, с.144-149.
6. Бочарова, Н.І., і Тихонова, О.Г. (2000). *Организация досуга детей* М.: Академия. С. 208
7. Брилін, Б.А. (1998). *Музыкально-творческое развитие учащихся в условиях досуга*. К.: КГИК, с. 202
8. Брилін, Б.А. (1996). *Педагогічні проблеми організації вільного часу школярів*. Педагогіка і психологія: Вісник АПН України. №4 С.72-79
9. Булах, І.С. (2003). *Розвиток моральної самосвідомості особистості підлітка: Соціально-психол тренінг*. К, с.73.
- 10.Булах, І.С. (2003). *Психологія особистісного зростання підлітків*. Автореф. рис. д-ра. психол. наук.19.00.07. Нац. пед. ун-т ім.М.Драгоманова. К, с. 42
- 11.Вацлавик, П.(2000). *Психология межличностных коммуникаций* (пер.с англ.). СПб., с.300.
- 12.Ващенко, Г. (1994). *Виховний ідеал*. Полтава.
- 13.Венгер, Л.А. (1973). *Педагогика способностей*. М.: Знание, с.96.
- 14.Винарик, Л.С., Берсуцкий, Я.Г., Щедрин, А.Н.,(2003). *Информационная екультура в современно обществе*. Донецк. С.322

- 15.Воловик, А., Воловик, В. (1999). *Педагогіка дозвілля: Підручник*. Харків: ХДАК, С.322
- 16.Воройский, Ф.С. (2001). *Информатика. Новый систематизованный толковый словарь-справочник*. (2-е изд., перераб. и доп). М.:Либерия, с.536.
- 17.Воронцов, Б.Н. (1990). *Розумные потребности личности: сущность, критерии, пути формирования*. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, С.191
- 18.Гнатко, Н.М. (1994). *Проблемы креативности и явления подражания*. М., с.48
- 19.Головин, Б. (1997). *«Молода просвіта» на Тернопільщині: минуле, сьогодення, перспективи*. Слово Просвіти. с.7
- 20.Горовой, В. (2003). *Інформаційний глобалізм і перспективи національного розвитку*. Бібліотечний вісник №2, С.24-26
- 21.Громцева, А.К. (1983). *Формирование у школьников готовности к самообразованию: Учебн. пособие по спецкурсу для студентов пед.института*. М.:Просвещение, с.144
- 22.Гузеев, В.В. (2004). *Познавательная самостоятельность учащихся и развитие образовательной технологии*. М.:НИИ шк. Технологий, с.128
- 23.Джинчарадзе, Н.Г. (1999). *Інформаційна культура*. К., с.77
- 24.Джинчарадзе, Н.Г. (1996). *Розвиток інформаційної культури особистості за умов гуманізації суспільства*. Людина і духовність. К.: Науково-дослідний ін-т «Проблеми людини», Т.5. С.214-216
- 25.Джинчарадзе, Н.Г. (1996). *Інформаційна культура особистості*. К.:Український Центр духовної культури, ТОВ «МФА», с.185
- 26.Дем'янчук, О.Н. (1997). *Педагогічні основи формування художньо-естетичних інтересів школярів: Навч.-метод. посібник*. Ін-т змісту і метод. навч.. К., с.63

27. Дем'янчук, О.Н. (2001). *Проблеми Художньо-естетичної освіти та виховання учнівської і студентської молоді в умовах національного відродження*. Луцьк: Вежа, с.128
28. *Діалог культур: Україна у світовому контексті: Мистецтво і освіта* (2001). Зб.наук. праць. Упоряд І відп ред. Черпанова С.О. Вип 3. Львів. Каменярь, с.600
29. *Діалог цивілізацій*. (2003). Протиріччя глобалізації: Друга Всесвітня конференція. К.: МАУП, с.376
30. Диненкова, Л.О. (1997). *До питання літературного розвитку старшокласників у вільний час*. Питання культурології: Міжвідомчий збірник наукових статей: Випуск 15. Ред. Колегія О.Г.Миронюк та ін.. К.: КДУКМ, с.158-162
31. Дичківська, І.М. (2004). *Внноваційні педагогічні технології: навч. посібник*. К.: Академ. видав, с.352
32. Дозвілля школярів (1974). *Ігрові програми Л.Шелестова* (упоряд.). К., с.127
33. Ентіс, Л.С. (1997). *Традиції, звичаї та обряди як складові духовного життя людини. Питання культурології*. К.: КДІК, с.163-165
34. Ершов, П.М. (1990). *Потребности человека*. М.: Мысль, с.112
35. Загадарчук, Г.М. (2001). *Деякі тенденції розвитку культурно-просвітницької сфери*. Вісник ДАКККіМ. №3, с.79-86
36. Загадарчук, Г.М. (2000). *Культурний простір регіону як чинник формування особистості. Культура і сучасність*. №1. с.36-41
37. Загадарчук, Г.М. (2003). *Соціально – культурна діяльність: Програма курсу*. К.: ДАКККіМ. с.16
38. Занюк, С. (2002). *Психологія мотивації*. К.: Либідь, с.304
39. Здравомыслов, А.Е. (1986). *Потребности. Интересы. Ценности*. М.: Политиздат, с. 223
40. Злочевский, С.Е. (1972). *Інформаційні потреби спеціалістів при організації і проведенні науково-дослідних робіт*. К., с.70

- 41.Жарков, А.Д. (2002). *Технология культурно-досуговой деятельности*. Уч. пос. для студ.вузов культуры и искусств.-М.:Изд-во МГУК, ИПО «Профиздат» с. 288
- 42.Животовская, И.Г. *Европейская система образования в условиях глобализации. Экономика образования*. №4, с. 24-34
- 43.Извозчиков, В.А. (2002). *Школа информационной цивилизации: «Интеллект – XXI»*. М.: Просвещение, с.109
- 44.Ильганаева, В.А. (2004). *Влияние информатизации на культурогенез современного общества. Документоведство. Информология*. с.58-62
- 45.Ильин, Е. (2004). *Мотивация и мотивы*. СПб.: Питер, с.509
- 46.Карпова, Л.О. *Національно-традиційна культура і модернізація. Культурно-просвітницька діяльність в сучасних умовах*. К., с.56-57
- 47.Кірсанов, В.В. *Психолого – педагогічна діагностика: Підручник для вищих навч. закладів*. К.:Альтепрес, 2002 с.512
- 48.Колин, К.К. (2001). *Информационная революция и фундаментальная информатика*. НТИ. №6, с.1-8
- 49.Теплов, Б.М. *Проблемы индивидуальных различий*. М.: 1961, с.230
- 50.Тоффлер, А. (1991). *Что сулит новый век? Социум*. №1. с.18-123
- 51.Уэбстер, Ф. (2004). *Теории информационного общества*. М.: Аспект-Пресс, с.400
- 52.*Форми організації дозвілля дітей та молоді*. Метод.матеріали до тренінгу. В.В.Молочний та ін. (авт.-упоряд); І.Д.Зверева (заг.ред.). К.: Науковий світ, с.58
- 53.Черкасова, О.В. (2000). *Педагогические концепции новейшего времени: Р.Штейнер, М.Монтессори, С.Френе*. Самара: Самарийский ун-т, с.124
- 54.Цимбалюк, Н.М. (2001). *Соціологія дозвілля*. К.:ДАККиМ.
- 55.Шейко, В.Н. (2001). *Культура. Увілізація. Глобалізація (кін XIX – поч. XXI ст..)* (Моногр.: В.2-х.Т.1.). Х.: Основа, с.502